

Gondolkozzál, tehát leszel

Ízelítő a francia (közép)iskolából

ABLONCZY BALÁZS

Ha a magyarországi szemlélő közelebről meg kíván ismerkedni a francia iskolával, jó, ha félreteszi minden hazuról hozott – a gyakran szapult hazai – iskolarendszerhez kötődő tapasztalatát. Mint azt a későbbiekben látni fogjuk, a „poroszoknak” titulált magyar iskolarendszer némely területén jóval liberálisabbnak és főleg hatékonyabbnak bizonyul, mint francia megfelelője. Mindazonáltal a témával ismerkedőnek az a benyomása támadhat, hogy a százméteres síkfutást veti össze a 400 méteres vegyes úszással – olyannyira eltérőek a két rendszer paraméterei.

Közelítés

Franciaországban az iskola – hatalom. Törvények sorsát döntheti el, kormányokat bukathat, ha a szülők és/vagy tanárok és/vagy diákok egy része elégedetlen a kormányzat oktatáspolitikai lépéseivel. Ezekben az állandó csatározásokban, melyek immár 150 éve zajlanak, két tábor áll egymással szemben: a republikánus, laikus iskola hívei néznek farkasszemet az egyházi, illetve magániskolák híveivel.

Méginkább leegyszerűsítve és politikai kategóriákba gyömöszölve a kérdést, a jobboldal-baloldal szembenállás egyik hagyományos terepe az iskola. Az állam és az egyház 1905-ös szétválasztását megelőzte az egyház és az iskola fokozatos szétválasztása a XIX. század végén. Hatalmas vitákat kavart természetesen, és a küzdelem ma is tart – jöllehet a magán- és egyházi iskolák 20%-ot sem képviselnek a rendszerben. Az Ötödik Köztársaság első szocialista kormányát 1984-ben éppen az iskolareformok által kiváltott hatalmas társadalmi elégedetlenség buktatta meg. *Pierre Mauroy* miniszterelnök utóda a szintén szocialista *Laurent Fabius* bölcsen eltemette az ügyet. Manapság az iskolák finanszírozásáról szóló 1851-es (!) Falloux-törvény módosítása mozgatja meg újra a közvéleményt, és ad alkalmat a nemzetgyűlési választásokon csúfos vereséget szenvedett szocialistáknak arra, hogy egyesítsék a baloldal erőit a jobbközép kormány ellen.

Egy átlagos francia diák útja az egyetemig elképzelhetetlenül bonyolult. Írásomnak nem célja a rendszer részletes bemutatása, de legalább a főbb elemeire szeretnék kitérni. Személyes tapasztalataim alapján megpróbálom felvázolni a francia oktatás szellemiségét, problémáit, a problémákra nyújtott megoldásokat.

A rendszer

Az átlagos francia gyerek nem jár bölcsődébe. Bár ilyen intézmények természetesen léteznek, de kis számban és meglehetősen drágán.

A magyar értelemben vett óvodát már iskolának hívják (*école maternelle*) és valóban: a gyerekeket már délben el kell vinni, a délelőtti foglalkozások is az oktatást helyezik előtérbe.

Az átlagos francia gyerek utána 6. osztályig jár a szorosan vett általános iskolába. 5. osztály végén vizsgát tesz és a felső tagozatot már kollégiumnak (*collège*) hívják. A diákok 15 éves korukig járnak oda. Majd következik a hároméves gimnázium (*lycée*) vagy

szakközépiskola (lycée d'enseignement professionnel, LEP vagy lycée technique), esetleg a szakmunkásképző.

A gimnázium első éve a „második” általános képzést nyújt és ez év végén kell eldöntenie a diáknak, hogy mire szakosodik és milyen tagozaton kíván járni az „első”-ben (gimnázium 3. osztály, ugyanis Franciaországban az iskolai éveket visszafelé számozzák) és a „végzős” évben („Terminale”, gimnázium 4. osztály). A főbb tagozatok

„A”: irodalom, nyelvek (utolsó évben filozófia)

A1: filozófia, matematika, A2: irodalom, nyelvek, A3: színház- vagy képzőművészet.

„B” közgazdaság

„S”: reálgazdaság (az utolsó évben újabb tagozódás)

„C”: matematika, fizika, „D”: biológia, kémia.

Természetesen léteznek D, E, F, G (mezőgazdasági, kereskedelmi, adminisztratív) tagozatok is, ám ezek a specializált gimnáziumokra vagy éppen a szakközépiskolákra jellemzőek. Az új jobbközép oktatási kormányzat végzett néhány korrekciót az elmúlt évben (pl.: az „A” tagozatot ezentúl „L”-nek – litteraire-nek hívják), de ez kevésbé érintette a rendszer egészét, inkább az egyes tagozatok egymáshoz való viszonyát igyekezett egyensúlyozni. Egy-egy tagozat profilját továbbra is az egyes tantárgyak súlya szabja meg (óraszám, a jegyek szorzói, az érettségi stb.), de természetesen az irodalmi osztályba járóknak is kell matematikát és fizikát tanulniuk.

Egy-egy tantárgy szorzója az érettségini játszik szerepet és arra szolgál, hogy hangsúlyosabbá tegyen egyes tárgyakat. Pl.: a filozófia érettségi szorzója az A1-ben 5, a matematikáé 4, a történelemé 3 és így az átlag számításánál az elért jegyeket ezekkel a számokkal szorozzák, majd a végösszeget, ami 250-300 körül van, osztják az összes szorzó összegével. Egyszerű, ugye? Ez papíron szép, diákcentrikus és iszonyúan bonyolult. Nézzünk meg azonban közelebbről egy francia gimnáziumot és változatosabb lesz a kép.

A gimnázium

E sorok írója (a továbbiakban Szerző) Strasbourgban, a Lycée International des Pontonniers-be járt 3 és fél évig, ott is érettségizett, ám az ő esete inkább kivételnek számít, mert Elzász sok tekintetben „kakukktojás” a francia társadalom építményében – mint azt a későbbiekben látni fogjuk –, továbbá a Szerző alma matere is valamelyest kilóg a sorból szellemiségével.

Az átlagos francia gimnázium tehát állami gimnázium, a település önkormányzatának finanszírozásában. Az átlagos francia gimnázium meglehetősen elhasznált, sőt gyakran esztétikai, építészeti szempontokból kívánivalókat hagy maga után (nota bene: ronda). Ezek többségét a hatvanas-hetvenes években rohammunkában húzták föl, hogy a háborút követő demográfiai hullám gyerekeinek, illetve azok gyerekeinek helyet tudjanak biztosítani. Tartozunk annyival az igazságnak, hogy megjegyezzük: e gimnáziumok működését ezzel együtt sem akadályozzák krétagondok (illetve nem azok akadályozzák – de erről később), és többségük külterületeken fekszik. (A szerző a belvárosba, a Strasbourg behálózó csatornák egyikének partján álló, disneyland-i kastélyra emlékeztető intézménybe járt, melyet 1905-1906-ban építettek – tehát még a német időkben – leánynevelő intézet céljaira, historizáló stílusban. De e gimnázium kapuján is büszkén hirdette a tábla „Lycée d'Etat” = „Állami Gimnázium”).

Az épület felszereléséhez elengedhetetlenül hozzátartozik a betonozott udvar, ritkán sportcélokra; inkább azért, hogy a diákoknak legyen hová lemenniük szünetben és nyugodtan tudjanak dohányozni, az épületben ugyanis ez tilos. De ettől még nem szükséges a honi gimnáziumainkban legendássá vált „Smoking club”-ok és „Füst Milán-szakkörök” alakítása a végcékben. A diák leballag az udvarra és rágyújt, vagy előbb tüzet kér a szintén ott füstölő iskolai kisegítőktől (egyetemisták, akik részmunkaidőben adminisztratív feladatokat látnak el, hivatalos nevük „felügyelő” – „surveillant”).

A Szerző egy ízben látott egy belső felmérést, mely szerint gimnáziuma tanulóinak 60%-a kisebb-nagyobb intenzitással dohányzik, ebbe természetesen beletartozik az, aki

a „nem minden nap” kategóriába kerül, meg az is, aki a „naponta 20 szál vagy több” rubrikát gyarapítja. A Szerző ímígyen kisebbségben volt.

Elengedhetetlen továbbá (még a menzánál is fontosabb) a biciklitároló jelenléte az iskolaudvarban. A diákok jelentős része ugyanis – hála a jól kiépített kerékpárút-hálózatnak – motorral, mopeddel vagy biciklivel közlekedik, főleg enyhe időben.

A rendőrség minden évben kiszáll az iskolákba és ellenőrzi a kerékpárok műszaki állapotát. Ilyenkor érdekesen megcsappan használóik száma. Ugyanis a biciklisták népes frakciója azt vallja, hogy lopás ellen az a legbiztosabb védelem, ha olyan kerékpárunk van, amelyet nem érdemes ellopni. Ezért van a rozsdás, lámpa és fék nélküli masináknak nagy keletjük, s ezen a ponton a biciklisták érdekei nyilvánvalóan ütköznek a KRESZ szigorával.

A hozzávalók

Az iskolaépületek gyakori kiegészítője magának az igazgatónak és/vagy helyettesének szolgálati lakása. A francia gimnázium két legfontosabb figurája a „proviseur” (igazgató) és a „censeur” ill. „proviseur adjoint” (igazgatóhelyettes). Nagyjából amolyan köztársasági elnök – miniszterelnök viszonyú funkciókat látnak el. Mivel a censeur van állandó kapcsolatban szülőkkel, diákokkal, tanárokkal, általában ő utálatuk tárgya. Az igazgató a felsőbb hatóságokkal (tankerület), az önkormányzattal érintkezik, dönt az iskolát érintő nagyobb horderejű kérdésekben. Ehelyütt szeretnék megemlékezni Monsieur Perin-ről, aki valósággal szobra lehetne az agilis, fiatal, értő igazgatóhelyettesnek. Ha a diák belépett a szobájába, általában azt láthatta, hogy éppen telefonál, szemével és egyik kezével a számológépet bővíti, másik kezével egy cetlire firkant valamit, még egy emberrel értekezik szóban és közben a diák mondanóját is hallgatja. Mindig sietett, nyakendője úszott utána a levegőben, könyörtelenül lenyesegette idealista vadhajátásainkat, de mindig volt türelme a külföldi diákok néha borzalmas franciasággal előadott kívánságait meghallgatni.

Az igazgatónak és helyettesének természetesen segítségére van az iskolatitkárság és a változó létszámú adminisztratív személyzet.

Tanárok

Néhány éve, még a Ceausescu-diktatúra idején Magyarországon nagy felháborodást keltett, hogy magyar nemzetiségű, frissen végzett tanárokat a Regátba küldték tanítani színromán környezetbe. Pedig a román oktatásügy – bár nyilvánvalóan rosszindulattal – csak Franciaországtól átvett rendszerét kívánta érvényesíteni. Franciaországban a legritkább dolgok közé tartozik, hogy egy volt diák vissza tudjon menni egykori iskolájába tanítani. A különböző egyetemi végzettségű tanárokat az üresedésben lévő posztok és képesítésük függvényében beosztják az egyes gimnáziumokba, gyakran az ország másik felébe.

A Szerzőnek így alkalma volt közelről megismerni a déli, sőt az egykori algériai francia akcentust egy szakállas montpellier-i matematikatanár révén, latintanárától beható ismereteket szerzett egyes közép-franciaországi tájegységek néprajzárol, a párizsi cafékban tanyázó filozófiatanárokról, és megtudhatta, hogy a „terminale”-ban matematikatanárője azért esett át hangulathullámzásokon és sértett meg minden tanulót, mert ő (a tanárnő) provance-i és mint tudjuk, az ottani emberek rendkívül hirtelen haragúak. Mindezt anélkül, hogy a Szerző kimozdult volna Elzászból.

A tanárok alaposabb személyre vétele előtt villámgyorsan le kell szögeznünk, hogy a tanárok Franciaországban sem keresnek jól, egy kezdő gimnáziumi tanár akkora fizetést kap, mint egy segédmunkás. Azt a szakadékot, amely az alacsonyabb bér és a rájuk háruló társadalmi szerep nagysága között tátong, ritka, szervezett tüntetésekkel, valamint gyakori, de szervezetlen sztrájkokkal igyekeznek áthidalni a pedagógusok.

Mert a rájuk háruló feladat óriási és eszközeik csekélyek. Az ellenőrző, a beírás, az intő ismeretlen fogalmak. A tanárnak személyes varázsára kell támaszkodnia a figyelem

betartatásánál (legfeljebb kiküldheti a renitens tanulót), ami meglehetősen gyenge fegyver például az olyan külvárosi iskolákban, ahol a diákok jelentős része 12 éves korától tisztában van a kábítószer használatával, bandába verődve oszt igazságot, és úgy forgatja a baseball-ütőt, mint más a kést és a villát. Mindemelllett a leendő tanároknak módszeresen a fejükbe verik, hogy a diákokat semmilyen körülmények között ne sértsék meg, a testi fenytítés pedig szinte ismeretlen fogalom (a tanárok előtt). Ezzel a diákok vissza is élnek. Elég egy-egy kicsit szabadszájúbb megállapítás a tanulók hozzáállásáról, máris áll a bál. Így lehet az, hogy az osztályozó konferenciákon mindenkit „mint egyedi esetet” kezelnek, „meglátják benne az embert” (ami nyilvánvaló nonszensz: egy 1100 fős gimnáziumban nem lehet mindenkit egyedi esetként kezelni), még akkor is, ha ez az ember egy szélhámos – finoman fogalmazva. Így kerülnek a harmadévi bizonyítványokba, (mert a tanév három harmadéből áll) olyan tanári megjegyzések a minősíthetetlenül gyenge jegyek mellé, hogy „erőfeszítéseket tesz”, „lassan halad előre” (és a „halad” ígén van a hangsúly). A tanári kiszolgáltatottságot maga a Szerző is tapasztalhatta. Egy régésrégí fizikaórán az enyhén puskaporos hangulatban felállt egy tanuló (finom, belvárosi gimnázium!) majd azt mondta a nála kb. háromszor idősebb tanárnak: „Uram, ön egy...” (és itt egy olyan szó jön, amely a „hülyénél” jóval nyersebb). A megszólított egy darabig elgondolkodva nézte a merész ifjút és így szólt „Jean-Francois, nem tudsz uralkodni magadon.” Ami kétségkívül elegáns formula, de megmutatja a tanár teljes fegyvertelenségét is. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha azt mondjuk, hogy Magyarországon egy hasonló tartalmú kijelentésnek (a diák részéről) lehetnyivel súlyosabb következményei lettek volna.

A tanárok többsége azonban sikeresen és jól el tudja látni feladatát. (Ismétlem: ellenőrző, intő, roví és hasonlók nélkül.) Mindezzel együtt koránt sincs olyan közel a diákjaihoz, mint egy hazai tanár, lévén, hogy a legtöbbjüket csak egy évig tanítja. Az, hogy 3 évig ugyanazok a tanárok tanítsák az adott csoportot – elképzelhetetlen.

Hóni értelemben vett tanári szoba is meglehetősen ritkán akad, a tanárok legfeljebb egy öltözőszekrény felével rendelkeznek, a tanári szobának hívott helyiség is inkább amolyan pihenő.

A jó öreg sztereotípa szerint Franciaország a divat hazája is. Ez persze nem jelenti azt, hogy mindenki Dior-kreációkban vonul, de a tanárnak valamelyest figyelmet kell fordítania öltözködésére, mert a diákok igenis megszólják. Nem feltétlenül kell nyakkendőt kötnie (bár ez sem ritkaság), de sportcipőt a Szerző egy tanárának lábán sem látott, kivéve természetesen a tornatanárokat. Tehát az ápoltságot jóval fontosabb, mint azt itthoni viszonyaink alapján gondolná a szemlélő.

A diákok

Az iskolában található harmadik – nélkülözhetetlen – népes csoport a diákság. Mint fentebb láthattuk, az átlagos francia tanuló legalább háromszor vált iskolát a 12 év alatt, majdnem bizonyos, hogy a „második” (a gimnázium első éve) után közösséget cserél és alsóbb tagozatokban sem biztos, hogy év elején azokat az osztálytársait látja viszont, akikkel az előző évet befejezte. A Szerzőnek az a benyomása alakult ki, hogy – előtte ismert pedagógiai elvektől vezérelve – a rendszer súlyt helyez arra: az iskolákban ne alakuljanak ki olyasféle koherens közösségek, amelyeknek apoteózisát és áldásos tevékenységét a magyar néző az „Éretlenek” című francia filmben is láthatta. A magyarországi értelemben vett osztálykirándulások jóval ritkábbak, a gimnáziumra teljesen eltűnnek. Az iskolaklubok, ünnepélyek (szalagavató, gólyabál, farsang, horribile dictu: diszkó) ismeretlen fogalmak. Működnek különböző szakkörök és diákcserék. Iskolai szinten verbuvált utazások révén elkerülhetetlen, hogy itt-ott közösségek alakuljanak ki. De ezek általában nem az osztályra épülnek. Annál is inkább, mert szorosan vett osztály a gimnáziumban nem létezik. Nincs két ember, akinek egyforma órarendje lenne, hisz a tantárgyválasztásnak olyan határtalan kombinációs lehetőségei vannak, hogy ez matematikailag lehetetlen. Az egyes osztályokat a közösen tanult tantárgyak fogják keretbe, mint az irodalom, a filozófia (az utolsó gimnáziumi évben), alkalmast a történelem, a földrajz. De a nyelvek választása (első, második, néha harmadik idegen nyelv) és a különböző

fakultatívan kötelező tantárgyak felvétele (latin, ógörög, közgazdaságtan, számítógépes ismeretek, rajz, zene-énekről szó sincs –, hittan – ami csak Elzászban, de a gimnáziumig kötelező – később, bizonyos tagozatokon a biológia, a fizika, a kémia) a végletekig bonyolítják a képet. A kákán is csomót keresők szerint ez az oktatási forma a hírneves francia individualizmus leszármazottja. Ezzel együtt – vagy ennek ellenére – szövődnek ismeretségek, barátságok, szerelmek vagy tartós utalások a diákok között. De a tanárokhöz semmiképp sem kerülhet közel a gimnazista. Nincs szerenád, pertu az érettségi banketten. Lévé, hogy e két utóbbi intézmény az érettségi tabló, ballagás társaságában teljességgel hiányzik a francia iskolai életből. Az osztályfőnök évenként változik, általában az osztálynak legtöbb órát tartó tanár az, ezirányú teendők kimerülnek abban, hogy évente háromszor kioszt néhány kitöltendő űrlapot. Semmiféle Magyarországon honos pótszülői feladatkört nem lát el. Osztályfőnöki óra (óh!) – kell-e mondani – nem létezik.

Furcsaságok

Akit még ezek után sem sikerült meggyőzni arról, hogy a magyar és a francia iskola-rendszer kizárólag abban hasonlít, hogy mindkettőben főszerepet a diákok és tanárok játsszák, annak álljon itt néhány, elrettentő példa:

– Franciaországban a gimnáziumban 1-től 20-ig osztályoznak. Ez utóbbi még év közben is ritka (dolgozatért, mert felelés gyakorlatilag nem létezik), de bizonyítványban fellelhető. Az az ember, aki az érettségien szerez egy ilyen jegyet, biztos számíthat rá, hogy a helyi újság columnás interjút készít vele. Akinek több húszasa van, számíthat valamelyik nagy tévécsatorna esti híradójában való részvételre. A legtöbb tanár pusztán elméletinek tekinti a húszas problémáját, mert az általuk adott osztályzatok az 5 és 15 közötti zónában szóródnak. A helyzetet megvilágíthatja az a tény, hogy a Szerző, bár a viszonylag jól tanulók közé tartozott, három és fél év alatt mindössze egyetlen húszast kapott, egy német szódolgozatra.

– Az órák 55 percig tartanak: „10-től 11-ig milyen órád van?” hangzik a kérdés, pedig az óra 10,10-től 11,05-ig tart. De ez természetes egy olyan országban, ahol nem „két hetet”, hanem „15 napot” mondanak) bár a beosztás képmutatása nyilvánvaló: számos iskolában ugyanis csak egy nagyszünetet tartanak délelőtt és délután, két ötvenöt perces óra között gyakran nincs megállás, a kicsöngetés egyben becsöngetés is: az egyik óra vége a másik eleje. De amíg a tanuló összepakolja holmiját és a folyosókon áramló embereken keresztül látva magát eljut az új épület földszintjéről – mondjuk – a régi épület 3. emelére; ez a művelet optimális körülmények között is beletelik öt percbe. Egyesek azonban cigarettaszünetnek vagy röpke beszélgetésre is felhasználják ezt a néhány percet, így szó sem lehet arról, hogy a tanulók egyszerre érkezzenek az órára. Befutásuk – ha az óra elméleti kezdőpontját x-nek vesszük – $x+5$ perc és $x+15$ perc között váltakozik. Ha ebbe beleszámítjuk azt a néhány percet, amíg a tanár megállapítja a létszámot (hetes nincs), akkor kb. 48-42 perc marad effektív tanulásra, illetve tanításra.

– Már az előbb kiderülhetett: a francia diákok délután is járnak iskolába. Az órák reggel nyolckor kezdődnek és este hatkor végződnek, délben van egy kétórás ebédszünet, szerdán vagy egyáltalán nincs tanítás vagy csak délig (iskolája válogatja), szombaton szintén csak délelőtt: ez az elmélet. Azonban gyakorlatilag szinte mindenkinek van órarendileg megtervezett lyukasórája, néha több is, pl. úgy hogy szerdán, szombaton nem kell bejárnia vagy csak kilencre jön bizonyos napokon. A lyukasórákat az udvarban, könyvtárban, közösségi helyiségekben vagy vendéglátóipari egységekben töltik a tanulók. Azonban elég gyakori az, hogy egy órát lecsípnek az ebédszünetből. Azt pedig, hogy alkalmasint mennyire hatékony a nyolcadik óra, délután 5 és 6 között, gondolom senkinek nem kell elmagyarázni, aki valaha is betette a lábát egy iskolába.

– A bonyolult órabosztás miatt szinte teljességgel kizárt a nyilvánzó tanárok helyettesítése. A hiányzásról (meglehetősen gyakran elfőrdul) a diák a nyilvános helyeken kifüggesztett hiányzási lapról értesülhet, néha már napokkal előre, vagy a tanítási nap reggelén. Ez a metódus, amellett, hogy utolsó mentsvára a későknek és csoportos böngészése alkalmat nyújt közösségi együttlétre, segít eloszlalni a várakozásnak azt a misztikus kódét, ami hazai gimnáziumainkban jellemző, mikor egy-egy tanár megvárakoztatja diákjait és a várakozók egyikének ajkáról felroppen a bűvös mondat: „Ki látta ma bejönni?”.

– A francia gimnáziumban (ahol egyébként a tanárok többnyire egyszakosak) a történelem és a földrajz illetve a fizika és a kémia mindig párban járnak. Ez az órarendben úgy jelenik meg, hogy heti négy órában a diáknak történelem-földrajz van beírva és teljességgel a tanár belátására bizzák, hogy milyen beosztásban tanítja a két tárgyat (2-2 hetente, hetente, vagy havonta váltogatva), ugyanez a helyzet a fizikával és kémiával, amelyek az előkelő „fizikai tudományok” (sciences physiques) név alatt futnak.

Genius loci

A rendszer így fest nagy vonalakban. Ami azonban nincs leírva a tantervekben és óravázlatokban, az a szellemiség, melyre mind a mai napig erősen rányomja bélyegét a racionalista filozófiai hagyomány, különböző filozófiai-esztétikai iskolák harca e század hatvanas-hetvenes-nyolcvanas éveiben, valamint '68 eredményei és áleredményei. Így egyik matematikatanárunk felszabadult pillanatában bevallhatta: ő elszánt strukturalista. Egy egyébként igen jó történelemtanárom első óráját azzal indította, hogy kijelentette, ő bizony nem marxista és mint ilyen, a történelmet nem feltétlenül tekinti tudománynak. (Hozzá kell tennünk, hogy a '68 utáni tanárgeneráció jelentős része valóban erős marxista befolyás alatt állt.) A Szerző egyik ismerőse azért kapott bukással felérő jegyet érettségijén, mert strukturalista elemzését a konzervatív szellemű vizsgáztató nem nézte jó szemmel. Mindezzel együtt a tananyag elsajátításában és helyes felhasználásában megkövetelik a rigorózus szellemi fegyelmet; nemcsak a nálunk honos „bevezetés, tárgyalás, befejezés” szintjén. Irodalmi elemzésben a „tézis, antitézis, szintézis” szentháromság a mérvadó, ezen belül pedig a „gondolat, érv, példa” elválaszthatatlan hármasesegységre épül fel a kompozíció.

A reáلتudományokban pedig a folyamatok pontos ábrázolásán van a hangsúly (tehát hibátlan levezetés és hibás végeredmény esetén lehet minimális a pontlevonás, fordítva ez kevéssé valószínű.) Általában véve igen erős az arra irányuló törekvés, hogy a tanuló folyamatokat, ne pedig elszigetelt adatokat lásson és jegyezzen meg, ezért nincs akkora jelentősége a dátumok ismeretének (egy-egy híresebb művészről, íróról azt illik tudni, mely században alkotott, a pontos dátumnak nincs jelentősége). Ez persze forrása sok mellébeszélésnek a diákok részéről, ha arra kerül a sor. Ilyen körülmények között érthető, ha a filozófia igen fontos helyet foglal el a gimnázium utolsó évének tananyagában, mikoris teljes egészében felváltja a francia irodalmat. A reáلتagozatok hallgatóinak heti 3 óra kötelező, de egyes humán tagozatokon heti 8 óra filozófia a jellemző. Ennek haszna kétségtelen. Még ha a diák halálra unja is magát – ami elég gyakran megesis, erre maga a Szerző is tanú –, és esetleg csak részleteiben érti meg azt, amiről szó van, kétségkívül nyitottabbá válik. Annál is inkább, mert a dolgozatok önálló reflexióra készítetik elvont kérdésekről, olvasmányából, személyes élményekből levont következtetések segítségével. A tantárgy azonban mégsem népszerű, részben talán azért, mert itt még fokozottabban érvényesül bizonyos ideológiai harca és ez állandó instabilitást is jelent.

A racionális gondolkodásmódnak és a korszellemnek egyaránt betudható, hogy jelenleg a reáلتagozatok összehasonlíthatatlanul több embert vonzanak, mint a humán osztályok. Mert azok a továbbtanulásban több lehetőséget nyújtanak, de a későbbi munkáltatók is jobban kedvelik az egzakт tudományokban jártas munkavállalókat. A másik – bár feltehetően közvetett – eredménye a racionalításra való törekvésnek a diákok órai jegyzetének külleme. A francia diák számtalan szint alkalmaz, kiemel, irdatlan mennyiségű nyilat és vázlatpontot használ, és a külalak gyönyörű.

Természetesen a gimnáziumok, így a diákok sem egyformák. A külvárosi iskolák rendszeresen szerepelnek a tömegkommunikációban mint Franciaország válságának kifejezői (kábitószér, erőszak, bűnözés). Ha csak nincs céltudatos, eredményes iskolai vezetés, a külterületi iskolák valóságos szociális válsággóccá válhatnak, mert közismert, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek már az iskolaválasztásban is megmutatkoznak, hiába a különböző kormányzatok minden ellenirányú intézkedése. Ezt a tényt igazolhatja az az aprócska felmérés, ami egyik közgazdaságórán a Szerző osztályában készült: az összes diák szüleinek 66%-a volt értelmiségi vagy szellemi szabadfoglalkozású (professions libérales), pedig ez a réteg csak a francia társadalom 6,2%-át képviseli.

A gimnáziumi évek megkoronázása – mint mindenütt – itt is az érettségi. Magyarországon legendák keringenek a francia érettségi szigorúságáról és hatékonyságáról. Az 1802-ben letett első érettségi óta ez a vizsga valóságos nemzeti ünneppé vált: sajtótermékek tucatjai foglalkoznak a lehetséges tételvariációkkal, az eredményeket a helyi napilapok közlik, a legjobb eredményeket elérték bizonyíthatnak valamelyik országos sajtóorgánium figyelmére, a család pedig igyekszik biztosítani a frissen érettek megfelelő díjazását. Az érettségi korántsem egységes: van humán (Bac A), közgazdasági (Bac B), reál (Bac C,D) érettségi. Különbségeiket az elért jegyek szorzója, illetve a vizsga módja jelenti (szóban illetve írásban). Hogy nem szabad érinteni az érettségi szentségét, azt jelzi az a tény, hogy két évvel ezelőtt Michel Sardou francia énekes „Bac G” (G-vagis adminisztratív – érettségi) című számában „szemetes-iskolákról” és „olcsó érettségiről” dalolt, nagy hivatalos méltatlankodást keltve: a szám videoklipjét betiltották az állami tévécsatornákon és egy zeneorientált magántévé is jobbnak látta, ha szünetelteti lejátszását.

Az érettségizés két lépcsőben történik. Először a magyar harmadiknak megfelelő gimnáziumi év végén van az „előrehozott francia érettség” (melyet 20 éve mindig előrehoznak) és annak szóbeli-írásbeli vizsgából áll. A szóbelin a vizsgázó mindösszesen egy vizsgáztatóval áll szemben, akinek bemutatja az év (az egy tanulmányi év) alatt tanulmányozott irodalmi művek listáját, melyből a vizsgáztató választ. A vizsgázó diáknak minden irodalmi szövegből két példányt kell magánál tartania és elemzését rendkívül szigorú, év közben elsajátított szabályok szerint kell megtartania. Az elemzett művek mindegyike francia mű, a világirodalmat nem tanítják a középiskolában, de a francia irodalom egészéről is általában csak hozzávetőlegesen ismereteik vannak a gimnazistáknak, egy-egy irodalmi mű alapos elemzésén, önálló struktúráként való kezelésén van a hangsúly, hogy a módszert adják a diákok kezébe, ne magát a megoldást. A vizsgáztatónak nem kell megmondania a jegyet (legtöbbször nem is teszi), a vizsgázónak pedig kifejezetten tilos megkérdőznie.

A szóbelit követi az írásbeli (melyre általában egy vagy két próbaérettségivel készítik fel a diákokat az év folyamán), ennek során három műfaj között lehetséges a választás: irodalmi elemzés (egy adott szövegrész összefüggéseinek feltárása), kommentár (egy gondolat körüljárása irodalmi eszközök, idézetek segítségével) vagy vita-összefoglaló (résumé-discussion), melyben egy adott – általában nem irodalmi, inkább esszéisztikus szöveget kell meghatározott szószámban tömöríteni, magyarázni, majd szigorú módszertani eszközökkel vitatni. Mindehhez hosszúnak tűnő – valójában rövid – idő, 4 óra áll rendelkezésre.

Az utolsó gimnáziumi év végén zajlik a többi vizsga filozófiából, történelem-földrajzból, matematikából (kivéve az A2, A3 tagozatokat, ahova – reáلتagozatos ismerőseim szavajárása szerint – „csak a gyógyosok járnak”, ők szóban és a fent ismertetett listás módszerrel vizsgáznak matematikából. Az első idegen nyelvből hosszú, 3 illetve 4 órás írásbeli vizsga van, a többi tantárgyból a szóbeli a jellemző (az első idegen nyelvből mindkettő).

Az érettségik előkészítése hihetetlenül nagy apparátust és szervezettséget igényel. Minden tankerület a maga tétéleit dolgozza ki és maga szervezi a helyeket és időpontokat. A tanár nem a saját iskolájában vizsgáztat és biztos lehet benne, hogy a vele szemben ülő vizsgázó egy harmadik intézményből érkezett. A puskázás kizárt és a lehető legszigorúbban büntetendő.

Ha történetesen túl vagyunk a vizsgán, az izgalomnak még nincs vége, a döntő pillanat az, amikor – valamilyen lehetetlen időpontban, pl. este hatkor – július elején az iskola kifüggeszti az eredményeket. Ekkor derül ki, hogy – bonyolult átlagszámítások után – ki ment át (kapott 10-es átlag felett), ki pótvizsgáz – már másnapról kezdve – (akinek átlaga 8 és 10 között van) és ki ismételt évet (8-as átlag alatt). Azok, akik dicséretes különböző fokozataival (assez bien, bien, tres bien, 12, 14, illetve 16 felett) érettségiznek, nagyjából sejtik a jegyüket, nem izgulnak, fürdenek mások irigységében. Annak ellenére, hogy a diákok kb. 72-75%-a megszerzi az érettségit, a bukás nem számít hatalmas családi tragédiának, az illető újra járja az utolsó finnáziumi évet és ismét próbálkozik.

Ilyenkor, július elején elbúcsúznak egymástól a frissen érettségizettek, esetleg címet cserélnek, hátat fordítanak és elmennek anélkül, hogy valaha is találkoznának a későbbiekben. Érettségi találkozáskor, mivel nincsenek, szó se essék.

A Szerző kalandjai

A Szerző, mint már említette, Elzászban járt iskolába. Elzász olyannyira ad különállásra, hogy a Vogézeken túli vidéket csak Belső-Franciaországnak (France de l'interieur-nek) szokás hívni. Itt előbb volt társadalombiztosítás, az iskolákban (a gimnáziumig) kötelező a hittan, a vonatok az ellenkező oldalon járnak mint Belső-Franciaországban és még számtalan apró dolog megkülönbözteti Elzászt.

A Szerző ráadásul egy nemzetközi gimnáziumba járt, amelyik annyiban különbözött az átlagtól, hogy a franciát, mint idegen nyelvet is oktatták, az angol, német, olasz, spanyol diákoknak pedig saját nyelvükön is voltak irodalom- és történelemóráik. (A diákok 80-85%-a természetesen francia volt.) De az anyanyelvi tanárok jelenlétének és létszámának köszönhetően a nyelvtanítás is magasabb színvonalon állt. Az átlagos francia gimnáziumban egy tanár heti 3 órában tanít nyelvet 30-35 embernek. Az eredményt el lehet képzelni.

A Szerző másfél évnyi magyarországi gimnáziumi tanulmány után került messzi idegenbe, és tapasztalván a különbségeket, először kellően rosszul érezte magát. Nyelvtudás hiányában kétszer járta a második osztályt. Szerencséje volt, sok jó tanárral találkozott és kevés rosszal, megcáfolhatatlannak tetsző sztereotípiákat döntött azzal, hogy bár Közép-Európából érkezett, matematikából az első időkben kritikán aluli teljesítményt nyújtott. Ennek tisztázása volt egyébként az egyetlen alkalom, amikor a Szerző édesanyját behívták az iskolába.

A Szerző később – már a második osztályban ismerősöket (barátokat?) szerzett és kitörve az őt övező érdektelenségből elfogadott tollaslabda-, biciklitúra-, korcsolya- és kocsmapartner lett. Második év végén, mivel úgy érezte, a „gyogyósokhoz” nem akar menni, az egzakt tudományok és a közgazdaság nem érdeklik annyira, az A1 tagozatot választotta, ahol 20 lány volt és rajta kívül még egy afgán kolléga képviselte az erősebbnek mondott német. Volt így is sok matematikaórája (hetente öt) és sok „francia mint idegen nyelv” – órája (szintén öt), de bejárt a franciáknak tartott rendes franciaórákra is. Sok egyéb mellett, lassan hozzászokott a francia oktatásügy azon dicséretes alapelveihez is, mely szerint 6-7 hetenként be kell iktatni némi (egy illetve két hetes) szünetet is.

Aztán végzős évében heti 8 filozófiaórája volt, és heti öt matematika, francia már nem volt, cserébe kapott – osztálytársaival együtt – egy, az elmúlt negyedszázad minden eszmei áramlatában megmártózott filozófiatanárnőt. A Szerző utolsó évében aktívan részt vállalt az iskolai újság előállításában, különböző pályázatokon indult (tisztes eredményre), és gyakran került összeütközésbe filozófiatanárnőjével (mint minden 18 éves). A harmadik, illetve negyedik év végén érettségizett, franciából saját maga számára is megfelelően jó eredményt ért el. Érettségi jegyeinek átlaga 11,46 volt, de úgy, hogy – a szorzós rendszer ravaszságára jellemző módon – mindössze franciából, történelem-földrajzból, latinból, testnevelésből (az érettségi jegynek az év átlaga számít) és magyarból (mint első idegen nyelvből) kapott 10-en fölüli jegyet. Igen, a Szerző ravasz volt mint a róka, hivatalosan magyart tanult, mert ez Strasbourgban lehetséges. Itt van ugyanis Franciaország egyetlen gimnáziuma, a Lycée Fustel de Coulanges, ahol magyart tanítanak, Mme Catherine Berthelnek alias Tátrai Katalinnak köszönhetően.

Fentebb a Szerző kísérletet tett arra, hogy felvázolja a francia középiskolai oktatás általa megismert rendszerét, a kezdeti lenézés után megpróbált objektíven látni és láttatni. A Szerző nem lép föl a teljesség igényével és semmiképp nem vindikálja magának a tévedhetetlenség jogát. Rövid ismertetőt kívánt írni a Magyarországon alig ismert rendszerről és reméli, hogy ebbéli szándéka sikeres volt.